

ΙΔΡΥΜΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΛΕΒΕΝΤΗΣ

ΕΤΗΣΙΑ ΔΙΑΛΕΞΗ
ΛΕΒΕΝΤΕΙΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ

Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου

**Η ΚΥΠΡΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΑΙΩΝΑ
ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ
(1570 - 1670)**

25 Νοεμβρίου 1996
Λιθογραφία Ζαβαλλή Λτδ
Λευκωσία 1997

**Η ΚΥΠΡΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΑΙΩΝΑ
ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ
(1570 - 1670)**

© Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης
Τυπώθηκε στα Λιθογραφεία Ζαβαλλή Λτδ.
Σεπτέμβριος 1997

Vol: ISBN 9963-560-13-X

Σειρά: ISBN 9963-560-14-8

Εξώφυλλο: Η Λευκωσία,

λεπτομέρεια χάρτη της Κύπρου σύμφωνα με τον οθωμανό Πίρι Ρέις, γύρω στο 1520 μ.Χ.

Επιμέλεια: Λουκία Λοΐζου Χατζηγαβριήλ,

Έφορος, Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας

Η Κύπρος κατά τον πρώτο αιώνα της οθωμανικής κατοχής (1570-1670)

Η τουρκική κατάκτηση της Κύπρου επιτελέστηκε όταν η πανίσχυρη οθωμανική αυτοκρατορία είχε αρχίσει να περνά στην φάση της παρακμής της. Η αυτοκρατορία αυτή από τότε που ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ κυριέψε την Κωνσταντινούπολη, τον Μάιο του 1453, εμφανιζόταν στο διεθνές προσκήνιο ως η διάδοχος της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Μετά την άλωση της βυζαντινής πρωτεύουσας ο Μωάμεθ Β΄, επί είκοσι οκτώ περίπου χρόνια, διοργάνωνε αλλεπάλληλες εκστρατείες εναντίον των Χριστιανών. Κατέκτησε τις χώρες τους ανάμεσα στις ανατολικές ακτές της Αδριατικής και τις βόρειες ακτές του Ευξείνου Πόντου και εδραίωσε σ' αυτές στερεά την τουρκική κυριαρχία. Το 1517 ο εγγονός του Σελήμ Α΄, μεταβάλλοντας τον επεκτατικό προσανατολισμό του κράτους του, στράφηκε προς την ανατολή εναντίον του Μαμελούκου σουλτάνου και κατέκτησε την Συρία και την Αίγυπτο. Η οθωμανική αυτοκρατορία πια κατέλαβε καίρια θέση στον μεσογειακό χώρο, εκεί όπου συναντιούνται οι τρεις παλιές ήπειροι - της Ασίας, της Ευρώπης και της Αφρικής. Οι χώρες των Μαμελούκων που πρόσθεσε ο σουλτάνος στην επικράτειά του είχαν οικονομική και στρατηγική σημασία. Η ανατολική Μεσόγειος και η ίδια η Κύπρος περιβαλλόταν πια από οθωμανικά εδάφη. Επιπλέον ο σουλτάνος απέκτησε μεγάλο γόητρο σ' ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο γιατί με τις κατακτήσεις αυτές έγινε κύριος των δύο ιερών πόλεων των Μουσουλμάνων, της Μέκκας και της Μεδίνας.

Στα χρόνια της βασιλείας του σουλτάνου Σουλεϊμάν (1520-1566), του γνωστού στους Τούρκους με την επωνυμία ο Νομοθέτης (Κανουνί) και στους Ευρωπαίους με την επωνυμία ο Μεγαλοπρεπής, η αυτοκρατορία έφτασε στην μεγαλύτερή της ακμή συνεχίζοντας την επεκτατική της πολιτική και προς την Ανατολή και προς την Δύση. Το 1529 απείλησε την ίδια την Βιέννη, την πρωτεύουσα των ισχυρότερων

εχθρών της, των Αιφβούργων. Το 1534 ο σουλτάνος απέκτησε νέα αίγλη κατακτώντας την ένδοξη πρωτεύουσα του αραβικού χαλιφάτου, την Βαγδάτη.

Κατά την βασιλεία του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς επεκτείνεται και η θαλασσοκρατία των Οθωμανών στην Μεσόγειο. Επί πολλά χρόνια-ακόμα και στα χρόνια του Μωάμεθ του Πορθητή - οι Τούρκοι είχαν εντυπωσιακές στρατιωτικές επιτυχίες στην στεριά αλλά οι δυνάμεις τους παρέμεναν ανίσχυρες στην θάλασσα. Ο Βαγιαζήτ Β' είναι ο πρώτος σουλτάνος που έστρεψε την προσοχή του στις θαλάσσιες δυνάμεις. Ναυπήγησε αξιόλογο στόλο κι ακόμα οργάνωσε ναυτικές καταδρομές στρατολογώντας κι ενισχύοντας κουρσάρους που δρούσαν κάτω από την αιγίδα του κράτους του. Περιορίισε σημαντικά την δύναμη των Βενετών όταν τους εξεδίωξε από τα σημαντικά λιμάνια της Ναυπάκτου, της Κορώνης και της Μεθώνης καθώς και του Δυρραχίου, που αποτελούσαν κτήσεις τους. Στα χρόνια του άρχισε να αναδεικνύεται ένας διάσημος κουρσάρος, ο Χαϊρεδδίν Βαρβαρόσσα, που αργότερα επέβαλε την εξουσία του στην Αλγερία και την πρόσφερε τελικά στον Σελήμ Α' το 1520.¹

Η δύναμη του σουλτάνου απλώθηκε από την ανατολική ως την δυτική Μεσόγειο.

Κινήσεις των Οθωμανών που θα τους εξασφάλιζαν τον πλήρη έλεγχο της Μεσογείου σημειώνονταν σταδιακά αλλά αποτελεσματικά. Το 1522 οι Τούρκοι κατέλυσαν το προκεχωρημένο φυλάκιο του ρωμαιοκαθολικού κόσμου στο Αιγαίο, το κράτος των Ιωαννιτών Ιπποτών, τους οποίους εξεδίωξαν από την Ρόδο και τα γειτονικά νησιά. Το 1538 ο Χαϊρεδδίν Βαρβαρόσσα - που είχε πια γίνει ο οθωμανός αρχιναύαρχος, ο Καπουδάν πασάς - οργάνωσε ανελέητες καταδρομές στο Αιγαίο επιβάλλοντας στα νησιά την οθωμανική κυριαρχία. Το 1566 η Χίος, που ως τότε ζούσε κάτω από γενουατική κυριαρχία, κυριεύθηκε από τους Τούρκους. Μολονότι είχαν σημειωθεί και αποτυχίες, όπως η άκαρπη πολιορκία της Κέρκυρας το 1537, ήταν πιά ξεκάθαρο πως οι σουλτάνοι διεκδικούσαν με επιτυχία την κυριαρχία στην θάλασσα και πως ήταν αναπόφευκτο να προχωρήσουν στην κατάκτηση της Κύπρου. Ήδη το 1564 ο αυτοκράτορας Μαξιμιλιανός Β' εξέφρασε στον πρεσβευτή της Βενετίας στην Βιέννη την έντονη ανησυχία του ότι οι Τούρκοι θα κινηθούν εναντίον της μεγαλονήσου.² Το έργο αυτό το ανέλαβε ο διάδοχός του Σουλεϊμάν, ο Σελήμ Β' (1566-1574).

Η κατάκτηση του νησιού της Αφροδίτης δεν μπορούσε να μην καλυφθεί και από την σχετική μυθολογία, η οποία δημιουργήθηκε από συγχρόνους στην δυτική Ευρώπη αλλά επισημοποιήθηκε πάνω από δύο αιώνες αργότερα, χάρη στον πατέρα των οθωμανικών σπουδών, τον Hammer, όταν την μνημόνευσε στο μοναδικό σε σημασία έργο του. Η φήμη ξεκίνησε από την αδυναμία που είχε ο σουλτάνος για το κρασί

και μάλιστα το κρασί της Κύπρου. Στην απόφασή του για την κατάκτηση του νησιού παρακινήθηκε από ένα ευνοούμενό του, τον Ιωσήφ Νάζη, Εβραίο που είχε πρόσφατα μετοικήσει από την Πορτογαλία στα οθωμανικά εδάφη.³ Μπορούμε θαυμάσια να παραδεχθούμε πως ο Σελήμ εκτιμούσε το κυπριώτικο κρασί - και γιατί όχι - αλλά είναι υπερβολικό να θεωρήσουμε πως αποκλειστικά το κρασί τον ώθησε στην συγκυριμένη πολεμική επιχείρηση. Το σουλτανικό θησαυροφυλάκιο είχε πολύ περισσότερο χρήμα από αυτό που απαιτούσε η προμήθεια κρασιού κι επιπλέον ο σουλτάνος είχε την δυνατότητα να το αγοράζει καθώς είχε συνθήκη ειρήνης με τους κυρίους της Κύπρου, τους Βενετούς. Εξάλλου η όλη πολιτική των σουλτάνων σχετικά με την θάλασσα, όπως είδαμε, οδηγούσε μοιραία στην κατάληψη της Κύπρου. Το μόνο που προκύπτει με βεβαιότητα από την παραπάνω ιστορία είναι πως το κρασί της Κυπρου ήταν από τότε πολύ φημισμένο.

Η επέκταση της αυτοκρατορίας και η αίγλη που απέκτησαν οι σουλτάνοι της, την οποία προσπάθησα να συνοψίσω παραπάνω, συνδυάστηκαν και με παράλληλη εντυπωσιακή πληθυσμιακή αύξηση. Με τις έρευνες του μεγάλου ιστορικού της Μεσογείου F. Braudel έχει αποδειχθεί ότι στο διάστημα του ΙΣΤ' αιώνα ο πληθυσμός των μεσογειακών χωρών αυξήθηκε εντυπωσιακά ώστε να διπλασιασθεί μέσα σε σχετικά λίγες δεκαετίες. Προβληματισμένος από τον Braudel ο διακεκριμένος Τούρκος ιστορικός Ö. L. Barkan μελέτησε τα δημογραφικά προβλήματα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στο διάστημα του ΙΣΤ' αιώνα, κατά την περίοδο 1520-1580, η αύξηση του πληθυσμού μέσα στην επικράτεια του σουλτάνου ήταν ακόμα πιο εντυπωσιακή και ιδιαίτερα στις πόλεις, όπου οι κατοικοί πλήθαιναν με ταχύτερο ρυθμό από ότι στην ύπαιθρο. Τα ιστορικά συμπεράσματα του Barkan επιβεβαιώθηκαν από εργασίες άλλων μελετητών.⁴ Η αύξηση πάντως δεν ήταν ισομερής για τον ισλαμικό και τον χριστιανικό πληθυσμό της. Ο χριστιανικός πληθυσμός της αυτοκρατορίας δεν αυξήθηκε κατά ανάλογο ποσοστό και σε ορισμένες περιπτώσεις συρρικνώθηκε γιατί, όπως είναι γνωστό, η εξαθλίωση των λαϊκών στρωμάτων στάθηκε αιτία να σημειωθούν πυκνοί εξισλαμισμοί κατά τον ΙΕ' και τον ΙΣΤ' αιώνα. Παρ' όλα αυτά όμως, προς το τέλος του ΙΣΤ' αιώνα σε γενικές γραμμές αυξήθηκε και ο χριστιανικός πληθυσμός.

Ωστόσο μέσα σ' αυτή την αυτοκρατορία που είχε αυξηθεί εδαφικά αλλά και πληθυσμιακά είχαν παρουσιασθεί τα πρώτα σημάδια της παρακμής, τα οποία δεν επεσήμαναν οι δυτικοευρωπαίοι. Αυτοί ζούσαν τότε σε διαρκή αγωνία αντιμετωπίζοντας έναν εχθρό, που φαινομενικά τουλάχιστον γινόταν κάθε μέρα και περισσότερο επικίνδυνος. Τα σημάδια της παρακμής έγιναν πρώτα ορατά στους σκεπτόμενους σύγχρονους Τούρκους. Το 1541, περίπου στο μέσον της βασιλείας του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς,

όταν η αυτοκρατορία φαινόταν παντοδύναμη, ο Λουτφί πασάς, που είχε διατελέσει μεγάλος βεζίρης, συνέγραψε ένα υπόμνημα προς τον σουλτάνο για να στιγματίσει την διαφθορά της διοίκησης και τους υψηλούς αξιωματούχους που, κάνοντας κατάχρηση εξουσίας, καταπιέζουν και εξαντλούν οικονομικά τα κατώτερα λαϊκά στρώματα. Κι ακόμα την διαφαινόμενη ελλειψη πειθαρχίας στον στρατό που ήταν επί-σης απότοκο κακής διοίκησης και κατάχρησης εξουσίας.⁵

Στο μεταξύ το άλλοτε φημισμένο εμπόριο της Ασίας, που άφηνε τεράστια κέρδη στα οθωμανικά τελωνεία, είχε αρχίσει να κάμπτεται. Οι Πορτογάλοι κάνοντας τον περίπλου της Αφρικής είχαν φτάσει στις αρχές του 16ου αιώνα στην Ερυθρά Θάλασσα και μετέφεραν πολύτιμα εμπορεύματα, κυρίως μπαχαρικά, στην δυτική Ευρώπη ακολουθώντας νέους δρόμους, έξω από την οθωμανική επικράτεια και τα τελωνεία της. Στον περιορισμό των εσόδων που προέκυψε από τον παραπάνω λόγο προστέθηκε ένας πολύ βαρύτερος, η νομισματική κρίση, οι ρίζες της οποίας βρίσκονταν μακριά από την αυτοκρατορία. Είναι γενικά παραδεκτό πως αιτία στάθηκε η μεγάλη εισροή αργύρου από την Αμερικανική ήπειρο, συγκεκριμένα από το Μεξικό, στην Ευρώπη. Η ξαφνική αφθονία του ασημιού έρριξε την τιμή του και αναστάτωσε την σχέση ανάμεσα στον χρυσό και τον άργυρο, τα δύο κύρια μέταλλα των νομισμάτων. Η κρίση, όπως ήταν φυσικό, ξεκίνησε από την Ισπανία, τη χώρα όπου έφθανε το ασημί του Μεξικού, επεκτάθηκε στην δυτική Ευρώπη και γύρω στο 1580 έφτασε στην οθωμανική επικράτεια. Το οθωμανικό νομισματικό σύστημα βασιζόταν στο ασημένιο νόμισμα, τον ακτσέ, το άσπρο. Η αναλογία του ακτσέ με το χρυσό νόμισμα - το φλουρί - από ένα προς πενήντα, έγινε γύρω στα 1580 ένα προς 80 και στις πρώτες δεκαετίες του 17ου αιώνα ένα προς 120.⁶ Αποτέλεσμα ήταν η άνοδος των τιμών, η έλλειψη τροφίμων, η κερδοσκοπία και η αύξηση της διαφθοράς των διοικητικών υπαλλήλων. Πολλοί ήσαν εκείνοι που προσπαθούσαν να καλύψουν τα ελαττωμένα έσοδά τους επιβάλλοντας έκτακτες εισφορές σ' αυτούς που εξουσίαζαν.

Η θλιβερή κατάσταση που διαμορφώθηκε μέσα στην αυτοκρατορία περιγράφεται ζωντανά και γλαφυρά από ένα υψηλά ιστάμενο οθωμανό αξιωματούχο και πολιτικό που ταυτόχρονα ήταν λόγιος και αξιόλογος λόγοτέχνης, τον Μουσταφά Αλή, ο οποίος αγανακτημένος με όσα έβλεπε γύρω του, συνέγραψε ένα υπόμνημα το 1581 - δέκα χρόνια μετά την κατάκτηση της Κύπρου- και το υπέβαλε στον σουλτάνο ικετεύοντας τον να μεριμνήσει για τον περιορισμό του κακού. Ο Μουσταφά Αλή δεν περιορίζεται στον στιγματισμό της διαφθοράς με αφηρημένες και γενικές αναφορές. Με αξιοσημείωτο θάρρος κατανομάζει συγχρόνους του και περιγράφει συγκεκριμένες καταστάσεις, όπως την καταπίεση που υφίσταται ο χριστιανικός πληθυσμός με το παιδομάζωμα - το οποίο μάλιστα αποδοκιμάζει ως θεσμό αντίθετο προς

την ισλαμική θρησκεία. Προχωρεί όμως και στον στιγματισμό των καταχρήσεων που σημειώνονταν κατά την εφαρμογή του. Μολονότι, σύμφωνα με την νομοθεσία, έπρεπε να στρατολογηθεί μόνο ένα παιδί από κάθε οικογένεια, οι σουλτανικοί υπάλληλοι απαιτούσαν δύο και μόνο όταν τους δωροδοκούσαν οι γονείς έπαιρναν το ένα. Αξιοπρόσχετα επίσης είναι τα όσα παραδίδει σε άλλο σημείο του υπομνήματός του σχετικά με την καταγραφή της γής, η οποία στη συνέχεια μοιραζόταν στους αξιωματούχους με την μορφή στρατιωτικών κτημάτων, των τιμαρίων. Οι σουλτανικοί απογραφείς κατέγραφαν μικρά κτήματα ως μεγάλα, που θα κατέβαλλαν υψηλότερους φόρους. Μόνο αν τους δωροδοκούσαν εκείνοι που θα τα έπαιρναν, έγραφαν την πραγματική αξία των κτημάτων. Αντίθετα, μεγάλα τιμάρια, που άφηναν υψηλά εισοδήματα, καταγράφονταν ως μικρά, επειδή αυτοί που θα τα έπαιρναν είχαν δωροδοκήσει τους απογραφείς με αποτέλεσμα να πληρώνουν μικρούς φόρους και να ζημιώνεται το οθωμανικό δημόσιο.⁷ Τα περισσότερα κεφάλαια του υπομνήματός του έχουν ως κατακλείδα την βαρεία φορολογία που υφίστανται οι κατώτερες τάξεις, οι οποίες καθημερινά εξαθλιώνονται περισσότερο. Φυσικά ο Μουσταφά Αλή είχε στον νου του τις κατώτερες τάξεις γενικά. Μπορούμε όμως να διευκρινίσουμε πως οι χριστιανικές κατώτερες τάξεις θα βρίσκονταν σε ακόμα χειρότερη κατάσταση γιατί, όπως είναι γνωστό, οι Χριστιανοί ήσαν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν δύο πρόσθετους φόρους, τον κεφαλικό φόρο κι ένα ειδικό φόρο της γής, και μερικούς άλλους πιο περιορισμένης σημασίας.

Συνοψίζοντας λοιπόν παρατηρούμε πως η κατάκτηση της Κύπρου έγινε από μία μεγάλη δύναμη, την οθωμανική αυτοκρατορία, η οποία ήταν φαινομενικά ακμαία αλλά είχε αρχίσει να κλονίζεται σοβαρότατα από οικονομική κρίση και εσωτερική κακοδιοίκηση που συνεπαγόταν διαφθορά και κατάχρηση. Το δεδομένο αυτό κατέστησε τις συνέπειες της κατάκτησης περισσότερο επαχθείς γιατί η Κύπρος ενσωματώθηκε σ' ένα κράτος που είχε πρόσφατα αρχίσει να νοσεί από οικονομική, διοικητική και κοινωνική άποψη.

Η κατάσταση της Βενετίας, του κράτους στο οποίο ανήκε τότε η Κύπρος, ήταν επίσης νοσηρή. Η κάμψη του εμπορίου της Ανατολής, που οφειλόταν στις γεωγραφικές ανακαλύψεις, όπως ήταν φυσικό, είχε πολύ βαρύτερες συνέπειες για την Βενετία από ότι για την οθωμανική αυτοκρατορία. Πηγή του βενετικού πλούτου ήταν το μεγάλο διαμετακομιστικό εμπόριο, που σιγά-σιγά παρήκμαζε. Η Βενετία επίσης υπέφερε από οικονομική κρίση και οι δυσχέρειες που αντιμετώπιζε καθιστούσαν την βενετική διοίκηση της Κύπρου καταπιεστικότερη ή, για περισσότερη ακριβολογία, αρπακτικότερη. Από την άλλη, περιορίζαν τις δυνατότητες για να διοργανωθεί αποτελεσματικά η άμυνα του νησιού, όπου υπήρχαν ανεπαρκείς στρατιωτικές δυνάμεις για να το υπερασπιστούν.

Η καταπίεση που ασκούσαν οι Βενετοί στον κυπριακό πληθυσμό αυξανόταν καθημερινά και για τον λόγο αυτό διάφορα γεγονότα που, μολονότι δυσάρεστα, θα μπορούσαν να διευθετηθούν ως ένα σημείο τουλάχιστον, προκαλούσαν τώρα μεγάλη αναταραχή. Σύμφωνα με πληροφορίες, που βρίσκονται στο έργο του Pietro Valderio, του Κύπριου, φαίνεται, ως προς την καταγωγή, διοικητή ή βισκούντη της Αμμοχώστου, ανάμεσα στα έτη 1556-1560 σημειώθηκε έλλειψη τροφίμων με αποτέλεσμα να συγκρουσθεί ο πληθυσμός της Λευκωσίας με τους Βενετούς. Ανάλογες ταραχές σημειώθηκαν στην Λευκωσία και το 1569 γιατί είχε και πάλι λείψει το ψωμί. Στο μεταξύ το νησί είχε καταστραφεί από δύο τρομερές ανεμοθύελλες κι ένα σεισμό που το 1569 έπληξε την Αμμόχωστο. Τα κακά αυτά εκλαμβάνονταν από τους συγχρόνους ως κακοί καιρούς και είχαν βαρείες επιπτώσεις στις σχέσεις ανάμεσα στους Κυπρίους και τους κυριάρχους τους Βενετούς.

Το 1570, όταν άρχισε ο πόλεμος, βαθύ χάσμα χώριζε τους υπόδουλους Ορθόδοξους από τους Καθολικούς. Ο Ορθόδοξος πληθυσμός διατηρούσε πάντοτε πικρία κατά των Λατίνων επειδή του είχαν αποστερήσει την φυσική του πνευματική ηγεσία, δηλαδή την ανώτερη εκκλησιαστική του διοίκηση. Τα αισθήματα αυτά εκφράζονται για πρώτη φορά σε ένα αγιολογικό κείμενο αφιερωμένο στους πατέρες που κατά τον 13ο αιώνα μαρτύρησαν στα χέρια των Λατίνων μόνο και μόνο επειδή διαφώνησαν μαζί τους σ' ένα διάλογο με θέματα λειτουργικά και δογματικά.⁸ Στα αισθήματα αυτά είχε με τους αιώνες προστεθεί και η αγανάκτηση για την αφόρητη οικονομική καταπίεση. Με τις προϋποθέσεις αυτές στο νησί είχε δημιουργηθεί μία παράταξη, που όπως και άλλες λατινοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, είχε αρχίσει να αναρωτιέται μήπως ήταν προτιμότερος ο τουρκικός ζυγός από τον λατινικό.⁹

Η πορεία των πολεμικών επιχειρήσεων, που άρχισαν με την άφιξη του οθωμανικού στόλου τον Ιούλιο του 1570 στη Λάρνακα και κατέληξαν με την τραγική άλωση της Αμμοχώστου κατά τον Αύγουστο του επομένου έτους είναι γνωστή ώστε να μην χρειάζεται να επαναληφθεί εδώ. Η λεγόμενη Ιερά Συμμαχία των Χριστιανικών κρατών, ανάμεσα στον Πάπα, την Ισπανία και την Βενετία, δεν βοήθησε ουσιαστικά την τελευταία ως προς την άμυνα της Κύπρου. Και το συνοπτικό συμπέρασμα από την ανάλυση των πολεμικών επιχειρήσεων είναι πως το μεγάλο θύμα ήταν ο κυπριακός λαός, ο οποίος μολονότι αγωνιούσε με τη προοπτική του αλλόθρησκου κατακτητή, δεν θεωρούσε καθήκον του, και δικαιολογημένα, να πολεμήσει για να σωθούν οι δυνάστες του οι Βενετοί.

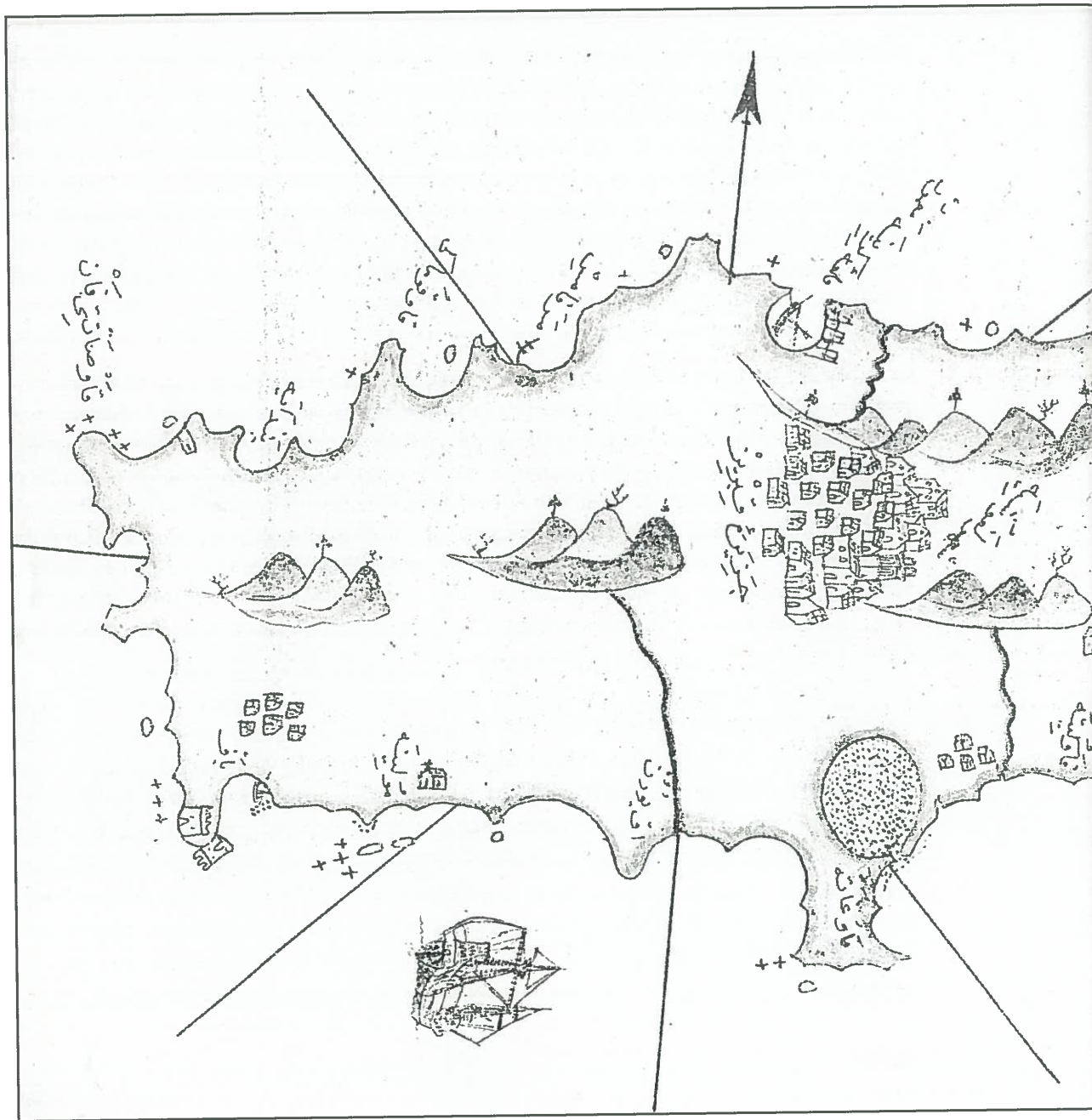
Σύμφωνα με τις ισλαμικές αρχές, που έχουν θεσπισθεί από τον καιρό του Προφήτη Μωάμεθ, όταν μια πόλη ή περιοχή παραδοθεί στους Μουσουλμάνους με την θέλησή της, συνεχίζει την ζωή της με την παραχώρηση ορισμένων ευνοϊκών όρων εκ μέρους του νέου κυριάρχου. Οι κάτοικοί της διατηρούν το

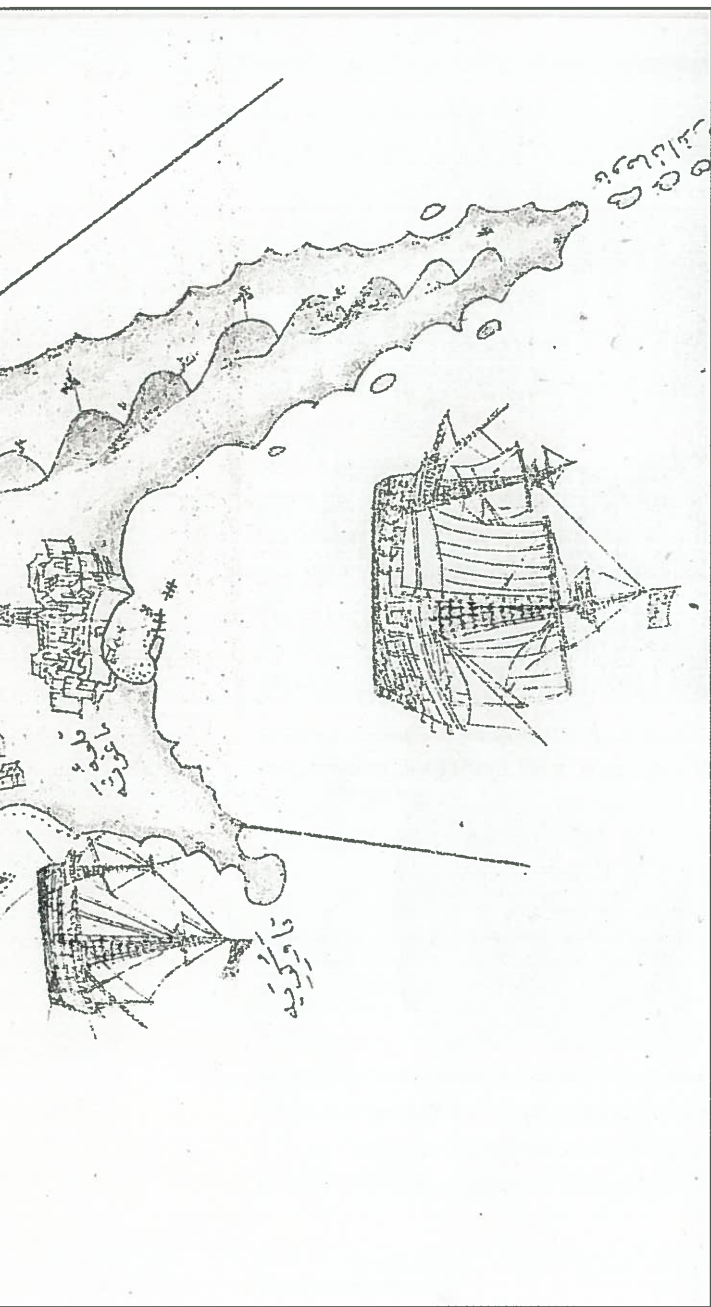
δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας τους, η ζωή τους και η περιουσία τους είναι σεβαστή, η εκκλησιαστική τους διοίκηση και ορισμένοι θεσμοί αυτοδιοίκησης αναγνωρίζονται και ρυθμίζουν την κατοπινή τους διαβίωση. Αντίθετα, όταν μια πόλη ή περιοχή αντισταθεί στους Μουσουλμάνους και κατακτηθεί με την βία, ύστερα από πόλεμο, οι κάτοικοί της χάνουν τα πάντα: τα υπάρχοντά τους λεηλατούνται από τους νικητές Μουσουλμάνους στρατιώτες, τα κτήματά τους δημεύονται και περιέρχονται στον ηγεμόνα και οι ίδιοι αιχμαλωτίζονται για να πουληθούν ως σκλάβοι.¹⁰ Οι ισλαμικές αυτές αρχές εφαρμόστηκαν και στην Κύπρο. Μολονότι οι Τούρκοι είχαν ως στόχο τους Βενετούς, επειδή ήξεραν ότι αυτοί ήταν εκείνοι που προέτασσαν αντίσταση, ο κυπριακός πληθυσμός υπέστη τις συνέπειες της ήττας σε όλα τα μέρη που κυριεύθηκαν ύστερα από μάχη, όπως στην Λευκωσία και την Αμμόχωστο. Οι άνθρωποι αιχμαλωτίστηκαν και τα υπάρχοντά τους λεηλατήθηκαν.

Επιπλέον ο κυπριακός πληθυσμός ήταν κυρίως εκείνος που εξοντώθηκε από την σύγκρουση ανάμεσα στους Τούρκους και τους Βενετούς. Η χαρακτηριστική περίπτωση του χωριού Λεύκαρα, έμεινε ζωντανή στην λαϊκή κυπριακή παράδοση, καθώς την αποθανάτισε απλά αλλά εύγλωττα ένας σύγχρονος προς τα γεγονότα στιχοπλόκος. Το χωριό αυτό μετά την άφιξη του οθωμανικού στόλου στην Λεμεσό παραδόθηκε, ύστερα από μια σύντομη μάταια αντίσταση, στον Τούρκο αρχιστράτηγο, τον Μουσταφά πασά. Ο πασάς εφαρμόζοντας τις αρχές της θρησκείας του αλλά και ελπίζοντας πως θα παραδοθούν ειρηνικά κι άλλα μέρη, φέρθηκε με ευμένεια στους κατοίκους και σεβάσθηκε τις περιουσίες τους, ή, όπως τα αφηγείται ο ποιητής:

όταν ενικηθήκασιν κ' εχάσασιν τα θάρη,
ο πασα ένας έτρεχεν ναύρη καμπόσπην χάριν.
Τότες edóθη η βουλή παραδόσις να γένη
να ζήσουν οι επίλοιποι όσοι' ναι γλυτωμένοι.
Επήαν και προσκύνησαν και πάσα ένας μένει
μέσα εις τα σπιτάκια τους νάναι ειρηνεμένοι...

Όμως η παραπάνω εξέλιξη των γεγονότων προκάλεσε την μεγάλη ανησυχία των Βενετών, επειδή φοβήθηκαν πως και άλλα κάστρα θα ενθαρρυνθούν ν' ανοίξουν τις πύλες τους στους Τούρκους. Με νυχτερινή έφοδο ανακατέλαβαν τα Λεύκαρα, κατέσφαξαν τους άνδρες κι αποχώρησαν υποχρεώνοντας τις γυναίκες και τα παιδιά να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να τους ακολουθήσουν στην ύπαιθρο. Κι ο ποιητής εξέφρασε το παράπονό του για την έλλειψη κατανόησης εκ μέρους των Βενετών:

Χάρτης της Κύπρου σύμφωνα με τον
οθωμανό Πίρι Ρέις, γύρω στο 1520 μ.Χ.

Ηλθαν και κατακόψαν τους σαν νάτουν έπροδότες.¹¹

Γενικά πάντως η ύπαιθρος φαίνεται πως δεν αντιστάθηκε. Κι αυτό όμως δεν έσωσε πάντοτε τον αγροτικό πληθυσμό. Στην περιοχή ανάμεσα στην Επισκοπή και το Ακρωτήριο οι χωρικοί έχασαν όλα τα υπάρχοντά τους επειδή τα λεηλάτησαν οι Τούρκοι. Ας μην ξεχνάμε πως εκτός από τον τακτικό τουρκικό στρατό είχαν φτάσει στο νησί και 60.000 άτακτοι, που είχαν ακούσει φήμες για τον πλούτο των κυπριακών πόλεων. Ωστόσο στο δυτικό μέρος του νησιού υπήρχαν περιοχές, όπου οι χωρικοί, παρά τον πόλεμο, εξακολουθούσαν τις καθημερινές απασχολήσεις τους κάτω από την προστασία των Τούρκων. Η Κυρήνεια παραδόθηκε και δεν καταστράφηκε. Μετά την τραγική άλωση της Αμμοχώστου επακολούθησε νέα καταστροφή: έπεσε πανούκλα που ήρθε από την Συρία και επί δύο χρόνια αποδεκάτισε τον πληθυσμό που είχε κατορθώσει να επιζήσει.

Ο Αμερικανός ιστορικός Jennings σε ένα πρόσφατο βιβλίο του, αφού μελέτησε τουρκικά ιεροδικαστικά έγγραφα, διαπίστωσε πως κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την κατάκτηση το 70% της γής ανήκε σε Μουσουλμάνους, μολοντί αυτοί αποτελούσαν μειονότητα. Το ποσοστό του φάνηκε υπερβολικό και προσπάθησε να τροποποιήσει το συμπέρασμά του με διάφορα επιχειρήματα, όχι, κατά την γνώμη μου, πειστικά.¹² Δεν υπάρχει λόγος να αμφισβητηθεί το δεδομένο, καθώς είναι βέβαιο πως το μεγαλύτερο μέρος της Κύπρου κυριεύθηκε ύστερα από αντίσταση και συνεπώς η γή περιήλθε στα χέρια του σουλτάνου, που προτίμησε να αγνοήσει πως ο πόλεμος είχε διεξαχθεί εναντίον των Βενετών και όχι των ντόπιων.

Οπωσδήποτε, τουλάχιστον επί δέκα χρόνια μετά την κατάκτηση, η Κύπρος εξ αιτίας της τελευταίας καταπιεστικής φάσης της Βενετοκρατίας αλλά κυρίως εξ αιτίας του σκοτωμού και του εξανδραποδισμού, που είχε υποστεί ο πληθυσμός της κατά την διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων, και τέλος εξ αιτίας της πανούκλας, ήταν ερημωμένη και κατεστραμμένη. Στην Κωνσταντινούπολη ήταν γωστή ως τόπος εξορίας σύμφωνα με μαρτυρία που προέρχεται από τον Μουσταφά Αλή. Σ' ένα σημείο του υπομνήματός του προς τον σουλτάνο, που έχει ήδη αναφερθεί, κάνει λόγο για παρασιτικά στοιχεία που ασκούν μικροεγκληματικές δραστηριότητες στα δικαστήρια και παρατηρεί πως τέτοιοι άνθρωποι δεν θα έπρεπε να κυκλοφορούν ελεύθεροι αλλά να στέλνονται εξορία σε νησιά όπως η Ρόδος ή η Κύπρος.¹³

Πάντως ο σουλτάνος φρόντισε να πάρει μέτρα για την αναδιοργάνωση του νησιού. Για να εδραιώσουν την κυριαρχία τους οι Τούρκοι προσπάθησαν να προσεταιρισθούν τους Ορθοδόξους κατοίκους ήδη κατά την διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Ακόμα και ο βάνουσης αρχιστράτηγος, ο Μουσταφά πασάς, απελευθέρωσε Κύπριους αιχμαλώτους στην Αμμόχωστο, όταν έμαθε πως ήταν ντόπιοι

ορθόδοξοι.¹⁴ Ο σουλτάνος κατάργησε ορισμένους φεουδάρχικους νόμους με αποτέλεσμα να αισθάνονται σχετικά πιο ελεύθεροι οι αγρότες. Επέβαλε ηπιότερο φορολογικό σύστημα, το οποίο έχει μελετηθεί από τον διακεκριμένο σύγχρονο Τούρκο ιστορικό H. Inalcik, που κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι φόροι που πλήρωναν οι Κύπριοι στους Τούρκους αμέσως μετά την κατάκτηση ήταν μικρότεροι από αυτούς που πλήρωναν στους Βενετούς.¹⁵ Το συμπέρασμα είναι σωστό, μόνο που, όπως θα δούμε, η ήπια φορολογία δεν διήρκεσε πολύ. Ο κεφαλικός φόρος συνήθως πληρωνόταν ανάλογα με τα έσοδα των ανθρώπων. Υπήρχαν τρεις κατηγορίες, οι πλούσιοι που πλήρωναν 100 άσπρα, οι μεσαίοι που πλήρωναν 80 και οι φτωχοί που πλήρωναν μόνο 60. Στην Κύπρο αυτό δεν τηρήθηκε. Πλούσιοι και φτωχοί αδιακρίτως πλήρωναν από ένα φλουρί κάθε χρόνο. Το γεγονός αυτό εξηγείται, όταν θυμηθούμε την οικονομική κρίση που είχε αρχίσει. Το κράτος προτίμησε να εισπράττει χρυσό επειδή είχε αρχίσει να σημειώνεται η πτώση της τιμής του αργυρού.

Σύμφωνα με την πρώτη τουρκική καταγραφή της γης και του πληθυσμού (tahrir) που ολοκληρώθηκε το 1572, υπήρχαν στο νησί 23.000 χριστιανικά νοικοκυριά, δηλαδή 90.000 περίπου Χριστιανοί κάτοικοι. Ωστόσο, αφού θυμίσω αυτά που γράφει ο Μουσταφά Αλή σχετικά με τις καταχρήσεις που διαπράττονταν κατά την καταγραφή της γης, θεωρώ πως οι αριθμοί αυτοί πρέπει να λαμβάνονται υπόψη γενικά και όχι σ' όλες τους τις λεπτομέρειες. Όπως κι αν έχουν τα πράγματα πάντως, μόνο από την καταβολή του κεφαλικού φόρου, τον οποίο πλήρωνε ο αρχηγός κάθε σπιτιού, συγκεντρώθηκαν 23.000 φλουριά.¹⁶ Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το ποσό αυτό συγκεντρώθηκε με πόνο και δάκρυα καθώς το νησί ήταν ακόμα σε απελπιστική κατάσταση, με καμμένα χωριά, με κατεστραμμένους αγρούς, με αιχμαλώτους και νεκρούς σε κάθε οικογένεια.

Η παλινόρθωση της εκκλησίας ήταν επίσης ένα μέτρο που εφαρμόστηκε για τον προσεταιρισμό των Ορθοδόξων κατοίκων. Το 1572 ο παλαιός μοναχός του Κύκκου Τιμόθεος, ο πρώτος αρχιεπίσκοπος της Τουρκοκρατίας, ανέβηκε στον θρόνο που ήταν κενός επί πολλούς αιώνες εξ αιτίας των Ρωμαιοκαθολικών δυναστών. Ωστόσο, η παρουσία των εκκλησιαστικών αρχών δεν ήταν σε θέση να ανακόψει την τάση για εξισλαμισμό, που είχε αρχίσει να εμφανίζεται ως απότοκο της εξαθλίωσης των λαϊκών μαζών. Ίσως κατά τα πρώτα χρόνια μετά την κατάκτηση να εξισλαμίστηκε το 30% των κατοίκων. Η Εκκλησία όμως γρήγορα αναδιοργανώθηκε απέκτησε ισχύ σε σημείο που κατά τα πρώτα χρόνια του 16ου αιώνα ένας παπάς τόλμησε να εμποδίσει μια χριστιανή παντρεμένη με Τούρκο να μπει στην εκκλησία.¹⁷ Ένα περίπου αιώνα μετά την κατάκτηση η οικονομική κατάσταση του κλήρου της Λευκωσίας φαίνεται πως ήταν ικανοποιητική. Ιεροδικαστικά έγγραφα δείχνουν πως διάφοροι παπάδες ήσαν σε θέση να

αγοράζουν σπίτια, κτήματα και εργαστήρια. Σε όλες τις περιπτώσεις πάντως οι πωλητές ήταν Χριστιανοί. Κατά την ίδια χρονική περίοδο οι εκκλησιαστικές αρχές έχουν αναλάβει ευρύτερα καθήκοντα γιατί διαπραγματεύονται με τη οθωμανική διοίκηση το ποσό των φόρων που οφείλουν οι Χριστιανοί. Σ' αυτό περιλαμβάνόταν και ο μισθός του εκπροσώπου του Καπουντάν πασά καθώς και ο μισθός του διερμηνέα.¹⁸

Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια λειτουργούσαν για να λύνουν τις διαφορές των Χριστιανών. Σε μία μελέτη 2.800 δικαστικών υποθέσεων που εκδικάσθηκαν από ένα καδή της Λευκωσίας ανάμεσα στα έτη 1580 και 1637 μόνο οι 321 αποτελούν διαφορές ανάμεσα σε Χριστιανούς. Όλες οι άλλες ήσαν διαφορές ανάμεσα σε Μουσουλμάνους και Χριστιανούς. Καθώς οι Χριστιανοί ήταν η πλειονότητα μπορούμε να συμπεράνουμε πως λίγοι ανάμεσά τους ήσαν εκείνοι που κατέφευγαν στον καδή ενώ οι πολλοί προτιμούσαν τα εκκλησιαστικά τους δικαστήρια.¹⁹

Το οθωμανικό κράτος προσπάθησε να πυκνώσει τον πληθυσμό του νησιού με την εφαρμογή του θεσμού της υποχρεωτικής μετοικεσίας, φέρνοντας δηλαδή μετοίκους, που ονομάζονται στα τουρκικά *sürgün* όρου που πέρασε στα μεσαιωνικά ελληνικά ως σουργούνηδες. Οι σουλτάνοι εφάρμοζαν συχνά τον θεσμό αυτό μετακινώντας πληθυσμούς από μία περιοχή σε άλλη, κάποτε αρκετά μακρινή. Ο θεσμός εφαρμόστηκε σε μεγάλη κλίμακα από τον Μωάμεθ τον Πορθητή για να αποκτήσει κατοίκους η ερημωμένη Κωνσταντινούπολη το 1453. Το μέτρο αυτό, που έχει μελετηθεί σε βάθος, εξυπηρετούσε διάφορους σκοπούς, όπως την δημιουργία τουρκικών νησίδων ανάμεσα σε συμπαγείς χριστιανικούς πληθυσμούς, πρόσφατα υποδουλωμένους, με σκοπό να διασπασθεί η ενότητά τους. Επίσης με σκοπό την ενίσχυση ορισμένων πόλεων με την προσθήκη κατοίκων έμπειρων στον αστικό βίο, ιδιαίτερα στο εμπόριο, - όπως ήσαν οι Έλληνες, που υποχρέωσε ο Πορθητής να εγκατασταθούν στην ερημωμένη Κωνσταντινούπολη - ή ακόμα με σκοπό να απαλλαγεί η διοίκηση μιάς περιοχής από ταραχοποιά πληθυσμικά στοιχεία, που, αν αποκόβονταν από το φυσικό τους περιβάλλον, θα μπορούσαν να ελέγχονται ως προς την δράση τους. Συνοπτικότερα, ο θεσμός εξυπηρετούσε την αυτοκρατορία ως προς την λειτουργία και οργάνωση νεοκατακτημένων περιοχών αλλά και ως προς την απαλλαγή παλαιών περιοχών από ταραχοποιά στοιχεία, που δεν μπορεί παρά να ασκούσαν καταπίεση στους ντόπιους πληθυσμούς, ανάμεσα στους οποίους θα κατοικούσαν.

Η τελευταία περίπτωση σχετίζεται με τον εποικισμό της Κύπρου το 1589. Οι μέτοικοι που αποφάσισε να εγκαταστήσει το οθωμανικό κράτος στην Κύπρο ήσαν κυρίως νομάδες από την ενδοχώρα της Αττάλειας, φορείς ενός αιρετικού ισλαμικού κινήματος, οι οποίοι είχαν αναστατώσει την περιοχή.

Μολονότι το έδαφος της περιοχής τους ήταν άγονο, οι νομάδες αντιστάθηκαν βίαια στην διαταγή της μεταφοράς τους στην Κύπρο έφτασαν μάλιστα στο σημείο να στασιάσουν μέσα σε ένα από τα καράβια που τους μετέφερε. Τελικά, επεκράτησε βέβαια η θέληση του σουλτάνου. Επίσης, με στόχο πάντα την πύκνωση του μουσουλμανικού πληθυσμού, το οθωμανικό κράτος μετέφερε κατά τα πρώτα χρόνια μετά την κατάκτηση νεαρές τουρκοπούλες για να παντρευτούν με τους Τούρκους στρατιώτες που είχαν εγκατασταθεί στο νησί για να το φρουρούν.²⁰

Η κακοδαμονία που μαστίζε την οθωμανική διοίκηση δεν επέτρεψε την ενσωμάτωση της Κύπρου μέσα σε ένα πάγιο θεσμικό πλαίσιο. Το νησί άλλαξε αρκετές φορές διοικητική εξάρτηση και τρόπο διακυβέρνησης.²¹ Αμέσως μετά την κατάκτηση η Κύπρος αποτέλεσε μέρος μιας ευρύτερης διοικητικής ενότητας κάτω από ένα μπεηλερμπεη, η οποία περιλάμβανε 8 στρατιωτικές επαρχίες (σαντζάκια). Μόνο τα δύο από αυτά βρισκόνταν στο νησί, της Πάφου και της Αμμοχώστου. Τα άλλα ήταν η περιοχή των Αδάνων (Icel), του Σις, της Αλάνιας, της Ταρσού και δύο ακόμα, της Τρίπολης και της Δαμασκού, στην περιοχή της Συρίας. Ο διακανονισμός αυτός φυσικά δεν συνέφερε τον πληθυσμό του νησιού γιατί συνέδεε την μοίρα του με περιοχές που είχαν τελείως διαφορετικά προβλήματα. Δεν διήρκεσε πάντως πολύ. Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 17ου αι. η Κύπρος αποκόπτεται από την Συρία κι ανήκει σε μία διοικητική ενότητα που εξακολουθεί να περιλαμβάνει την νότια ακτή της Μικράς Ασίας αλλά το κύριο σαντζάκι πιά έχει γίνει η Λευκωσία, ενώ οι περιοχές της Πάφου, της Κυρήνειας και της Αμμοχώστου έχουν γίνει σαντζάκια που εκμισθώνονται κάθε χρόνο. Η ετήσια εκμίσθωση μιάς επαρχίας καθιστούσε την ζωή των κατοίκων της πολύ δύσκολη γιατί ο βραχυπρόθεσμος διοικητής προσπαθούσε να εισπράξει το μέγιστο δυνατό κέρδος από την φορολογία. Η τουρκική κυριαρχία είχε εμπεδωθεί και η γή είχε κατανεμηθεί με την μορφή στρατιωτικών κτημάτων (τιμαριών). Το 1609 σαράντα από τα στρατιωτικά κτήματα ήταν μεγάλων διαστάσεων (ζιαμέτια) ενώ η πόλη της Λευκωσίας μαζί με την περιοχή της άφηνε ετήσιο εισόδημα 600.000 ακτσέ, δηλαδή 10.000 φλουριών.²² Το εμπόριο είχε αρχίσει να αναδιοργανώνεται όπως δείχνει η ίδρυση των προξενείων της Βενετίας, της Γαλλίας, της Ολλανδίας, που ιδρύθηκε το 1613, και της Αγγλίας. Από τότε άρχισαν οι οικονομικές ανταλλαγές του νησιού με την νότια μικρασιατική παραλία, οι οποίες αποκορυφώνονται τον 19ο αιώνα με την έντονη κυπριακή παρουσία στα εκεί λιμάνια.

Με την κατάκτηση της Κρήτης το 1669 η ανατολική Μεσόγειος αποκτά την όψη οθωμανικής θάλασσας και η Κύπρος υφίσταται νέα διοικητική αλλαγή. Περιέρχεται στην εξουσία του Οθωμανού αρχιναύαρχου, του Καπουδάν πασά, που ηγεμονεύει στα νησιά και στα παράλια. Μολονότι η περίοδος αυτή δεν έχει μελετηθεί επαρκώς, μπορούμε να υποθέσουμε πως θα είχε και τις καλές της πλευρές. Οι

δομές της ηγεμονίας του αρχιναυάρχου ευνοούσαν την ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας και συνεπώς και του εμπορίου. Ο κεφαλικός φόρος πληρωνόταν πια σε ασημένιο νόμισμα, σε γρόσια. Υπεύθυνοι για την συγκέντρωσή του, όπως και παντού αλλού στην αυτοκρατορία, ήσαν οι καδήδες. Για την καταβολή του όμως γίνοντα διαπραγματεύσεις εκ μέρους των εκκλησιαστικών αρχών με την συμμετοχή και του δραγομάνου, ενός αξιωματούχου, που αποκτά υπόσταση κατά την περίοδο αυτή. Ο δραγομάνος συνήθως ήταν Χριστιανός και το αξίωμά του ήταν σημαντικό, επειδή αυτός που το κατείχε διέθετε φορολογική απαλλαγή κι ακόμα επειδή προσφερόταν για την άσκηση οικονομικών επιχειρήσεων. Τα έσοδα του δραγομάνου προέρχονταν, εκτός των άλλων, κι από ένα ειδικό φόρο που πλήρωναν οι Κύπριοι (tercumanıyye). Κάποτε ενισχύονταν από το οθωμανικό κράτος με την παραχώρηση ενός τιμαριού.²³

Μέρος του κεφαλικού φόρου έμενε στο νησί για να πληρώνονται τα τουρκικά στρατεύματα που βρίσκονταν εγκατεστημένα σ' αυτό. Επίσης για να καταβάλλονται οι μισθοί των φοροεισπρακτόρων και των καδήδων. Αν ένας μη μουσουλμάνος δεν πλήρωνε τον κεφαλικό του φόρο, είτε επειδή είχε εγκαταλείψει το σπίτι του είτε επειδή κρυβόταν, η κοινότητα στην οποία ανήκε ήταν υποχρεωμένη να πληρώσει το χρέος του προς το κράτος.

Ο αρχιναύαρχος όμως δεν διοικούσε προσωπικά το νησί. Την εξουσία ασκούσε με τρόπο καταπιεστικό ο εκπρόσωπός του, με αποτέλεσμα να ξεσπάσουν ταραχές και να αλλάξει και πάλι ο τρόπος διοίκησης της Κύπρου. Το 1703 το νησί παραχωρήθηκε στον μεγάλο βεζίρη ως ειδικό στρατιωτικό κτήμα (has). Την βεζιρική εξουσία ασκούσε ένας εκπρόσωπος (muhasil ή tahsildar) που κατόρθωσε να είναι ταυτόχρονα και ο μισθωτής των φόρων της νήσου. Το δεδομένο αυτό σήμαινε για τον πληθυσμό μια νέα θλιβερή περίοδο. Το 1745 η Κύπρος ανακηρύχθηκε χωριστή επαρχία με τον δικό της διοικητή της, που είχε τον τίτλο του πασά, δηλαδή έγινε πασαλίκι.

Με άλλα λόγια από το 1571 ως το 1745, σε διάστημα λιγότερο από 200 χρόνια, η νήσος άλλαξε πέντε φορές τρόπο διοίκησης. Η περίοδος αυτή συμπίπτει όχι μόνο με την οικονομική κρίση της αυτοκρατορίας αλλά και με την γεωγραφική της συρρίκνωση και δεν απαιτείται ιδιαίτερη φαντασία για να κατανοήσουμε την πραγματική σημασία των αλληπάλληλων διοικητικών μεταβολών, όταν με την άφιξη κάθε νέου διοικητικού υπαλλήλου εφαρμόζονταν νέα μέτρα, που αναμφίβολα στόχευαν στην αύξηση των εισοδημάτων του και που συνεπάγονταν βαρύτερη φορολογία για τον κυπριακό λαό. Το 1754, όταν παραχωρήθηκε ευρύτερη διοικητική εξουσία στην Ορθόδοξη Εκκλησία, σημειώθηκε κάποια βελτίωση γιατί ο κυπριακός λαός εκπροσωπήθηκε, ως ένα σημείο τουλάχιστον, από τους φυσικούς πραγματικούς αρχηγούς του, οι οποίοι επέτρωτο να κάνουν μεγάλους αγώνες.

Υποσημειώσεις

1. Σχετικά με τον Βαγιαζίτ Β' και τον στόλο βλ. Ε. Α. Ζαχαριάδου, Ο Επεκτατικός προσανατολισμός του Βαγιαζίτ Β', Τα Ιστορικά, τ. 12/23 (1995) σ. 285-298. Για τον Χαΐρεντίν Βαρβαρόσσα βλ. Encyclopaedia of Islam (δεύτερη έκδοση), λήμμα Khayr al-Din (Khidir) Pasha (Aldo Gallotta).
2. K.M. Setton, The Papacy and the Levant, τ. IV, Φιλαδέλφεια 1984, σ.931.
3. J. Hammer, Histoire de l' empire ottoman, μετάφραση J.J. Heller, τ. VI, Παρίσι 1836, σ. 383-386.
4. Για τα προβλήματα αυτά βλ. H. Inalcik, Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings, Review, τ. 1 (1978) σ. 71-80.
5. B. Lewis, Ottoman observers of Ottoman decline, Islamic Studies, τ. 1(1962) σ. 71-73.
6. Inalcik, Impact of the Annales School on Ottoman Studies, σ. 90-96.
7. A. Tietze, Mustafa Ali's Council for Sultans of 1581, Βιέννη 1979, τ.ΙΙ, σ. .30. Πρβλ. και Ε.Α. Ζαχαριάδου, Η καταγραφή της γης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, Επιστημονικό Συμπόσιο στη Μνήμη Νίκου Σβορώνου (30 και 31 Μαρτίου 1990), [Αθήνα 1993], σ. 175-185.
8. Βλ. πρόχειρα Ε.Α. Ζαχαριάδου, The Neomartyr's Message, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τ. 8(1990-1991) σ. 57.
9. Setton, The Papacy and the Levant, τ. IV, σ.926-927. Πρβλ. C. P. Kypris, History of Cyprus, Λευκωσία 1996, σ. 251-252.
10. F. Lokkegaard, The concepts of war and peace in Islam, War and Peace in the Middle Ages, εκδ. B. P. McGuire, Κοπεγχάγη 1987, σ. 263-281.
11. Για τα γεγονότα στα Λεύκαρα βλ. Hammer Histoire de l' empire ottoman, τ. VI, σ. 400-401, και πρβλ. Σίμος Μενάρδος, Θρήνος της Κύπρου, Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, τ. 6(1901) σ. 412.
12. R. C. Jennings, Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640, New York and London 1993, σ. 135-137.
13. Tietze, Mustafa Ali's Council for Sultans of 1581, τ.ΙΙ, σ. 41.
14. Setton, The Papacy and the Levant, τ. IV, σ. 1040-1041.
15. H. Inalcik, Ottoman Policy and Administration of Cyprus after the Conquest, The Ottoman Empire-Conquest, Organization and Economy, London Variorum 1978, σ. 11-20.

16. Inalcik, Ottoman Policy and Administration of Cyprus after the Conquest, σ. 9-14.
17. Jennings, Christians and Muslims in Ottoman Cyprus, σ. 139-143, 164.
18. J. Merkelbach, Die Protokolle des Kadiamtes Nikosia aus den Jahren 1105/06 (1693-1695), Frankfurt am Main 1991, σ. 18, 69-70, 78, 133, 169-170.
19. Jennings, Christians and Muslims in Ottoman Cyprus, σ. 163.
20. Για την μεταφορά Τούρκων εποίκων στην Κύπρο βλ. Ö. L. Barkan, Les deportations comme methode de peuplement et de colonisation dans l'empire ottoman, Revue de la Faculte des Sciences Economiques de l' Universite d' Istanbul, τ. 11 (1949-1950) σ. 67-131. Πρβλ. Jennings, Christians and Muslims in Ottoman Cyprus, σ.205, 214-239.
21. Encyclopaedia of Islam (δεύτερη έκδοση), λήμμα Kubrus (A. H. De Groot).
22. P. A. von Tischendorf, Das Lehnwesen in den Moslemischen Staaten insbesondere im Osmanischen Reiche, Λυψία 1872, σ.50.
23. Kyrris, History of Cyprus, σ. 265-267. Ιεροδικαστικό έγγραφο του έτους 1694 φανερώνει πως είχε παραχωρηθεί στον δραγομάνο τιμάρλι μικρού εισοδήματος (7.000 ακτσέ, Βλ. Merkelbach, Die Protokolle des Kadiamtes Nikosia, σ. 194.

